

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Факультет філології

Наскрізна програма практики

**по кафедрі української літератури
для студентів Факультету філології**

**напряму підготовки
0203 Гуманітарні науки
014.01 Середня освіта**

**6.020303 Філологія
(Українська мова і література)**

(

ОКР «Магістр» 8. 02030301 Українська мова і література

Івано-Франківськ – 2017

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Наскрізна програма практики студентів Факультету філології розроблена з врахуванням Законів України «Про освіту» (від 23.05.1991 р. № 1060-X), Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України (Наказ Міністерства освіти України від 8.04.1993 р. № 93), Національних доктрин розвитку освіти (Указ Президента України від 17.04.2002 р. №347/2002), а також навчального плану напрямів підготовки: 6.020303, 7.02030301, 8.02030301 – освітньо-кваліфікаційних рівнів – бакалавр, спеціаліст, магістр.

Мета та завдання наскрізної програми практики студентів полягає в узагальненні та структуруванні усіх етапів професійної підготовки майбутніх фахівців філологічної галузі: формування стійкого професійного інтересу до обраної спеціальності, ознайомлення зі специфікою і змістом роботи в різних закладах освіти та створення уявлень про спеціальність «філологія» як сфери майбутньої діяльності та утвердження професійних умінь і навичок учителя–філолога.

Зміст наскрізної програми практики студентів Інституту філології включає програми всіх етапів навчальної та виробничої практик, зокрема: навчальна фольклорна або фольклорно-літературно-краєзнавча практика, виробнича педагогічна практика у середніх класах загальноосвітніх шкіл, виробнича педагогічна практика у старших класах загальноосвітніх шкіл або середніх спеціальних закладів, асистентська (магістерська) практика.

Організація і керівництво практиками. Згідно навчального плану загальне керівництво практиками здійснюється інститутськими керівниками, а методичне управління забезпечується методистами-викладачами кафедри української літератури.

Студенти поділяються на підгрупи, де кожна, за розкладами шкіл, працює на об'єктах практик.

Обов'язки факультетського керівника:

Керівник практики від кафедри – фахівець із числа досвідчених викладачів-методистів керує практикою студентів у школі. В його обов'язки входить:

- заздалегідь здійснює підготовку баз практики;
- забезпечує проведення всіх організаційних заходів перед початком практики (інструктаж про дотримання правил техніки безпеки, етики спілкування в педагогічному та учнівському колективах, надання студентам-практикантам необхідних документів: направлення, програма з дидактико-методичними матеріалами, щоденник, індивідуальний план); ознайомлює з документами звітності про проходження практики;
- організовує розподіл студентів на педагогічну практику у школи міста;
- оформляє направлення для студентів-практикантів у школи; забезпечує студентів-практикантів необхідними документами (програма практики, щоденник обліку роботи студента, індивідуальний щоденник студента);
- організовує зустріч студентів-практикантів з дирекцією школи, вчителями-предметниками та класними керівниками;
- на основі даних, одержаних від старост підгруп (на протязі першого тижня), складає зведений графік практики (розклад уроків, місце і дні пробних залікових уроків, виховних та позакласних занять);
- перевіряє звітну документацію і подає загальний звіт про наслідки проведення практики університетському керівнику студентською педагогічною практикою;
- виставляє диференційну оцінку за педагогічну практику із врахуванням виконання всіх видів завдань практики.
- контролює виконання студентами-практикантами правил внутрішнього розпорядку;
- у складі комісії приймає залік з практики, оформляє звіт із зауваженнями і пропозиціями щодо поліпшення практики студентів, який затверджує завідувач кафедрою та здає університетському керівнику практики.

Методисти від кафедри :

- спільно з дирекцією школи розподіляють студентів-практикантів за класами;
- беруть участь у настановчих і підсумкових нарадах щодо організації педагогічної практики;
- надають студентам методичну допомогу у підготовці до уроків, позакласних занять, затверджують конспекти пробних і залікових уроків;
- відвідують уроки студентів-практикантів, беруть участь в їх обговоренні, оцінюють їх;
- знайомлять студентів-практикантів з досвідом роботи вчителів школи;
- здійснюють контроль та проводять консультації для студентів на об'єктах практики;
- спільно з методистами об'єктів практики проводять оцінювання практичної роботи студента-практиканта;
- організовують проведення захисту результатів практики;
- консультують старосту підгрупи щодо підготовки звіту про проходження практики та його виступу на підсумковій конференції;
- надають студентам-практикантам можливість користуватись необхідною документацією та літературою під час виконання практичних завдань; забезпечують відповідну методичну допомогу практикантам з організації та проведення уроків та позаурочних заходів у закладах освіти; надають адресну допомогу під час виконання навчальних завдань практики;
- здійснюють облік відвідування студентами об'єктів практики. В разі порушення ними трудової дисципліни, внутрішнього розпорядку, спричиненні конфліктів тощо, повідомляють у навчальний заклад;
- контролюють виконання студентами-практикантами завдань згідно індивідуального плану;
- проводять разом із спеціалістами з безпеки життєдіяльності інструктаж з охорони праці і техніки безпеки.

Бази практик.

Начальні практики (фольклорна, ??????) можуть проходити за місцем проживання студентів, де вони збирають та узагальнюють матеріал відповідно до отриманих завдань і питальників. Базами педагогічних практик можуть бути загальноосвітні школи, школи з поглибленим вивченням окремих предметів, гімназії, ліцеї або середні спеціальні навчальні заклади III рівня акредитації. Навчальний заклад повинен відповідати таким вимогам: мати відповідну матеріальну базу, необхідну для проведення практики, число середніх і старших класів, у цьому навчальному закладі повинні викладати вчителі першої й вищої категорій, адміністрація й педагогічний колектив повинні дати згоду прийняти студентів на практику у визначений термін.

Шкала оцінювання навчальних досягнень студентів в умовах практик поводитьсь за 100 бальною шкалою, що подано нижче:

90 – 100 – відмінно (A)

80 – 89 – дуже добре (B)

70 – 79 - бали – добре (C)

60 – 69 – бали – задовільно (D)

50 – 59 – задовільно (E)

25 – 49 - балів – незадовільно з можливістю повторного складання (FX)

1 – 24 – незадовільно з обов'язковим повторним курсом (F)

Структуру наскрізної програми практики студентів складають програми навчальних та виробничих практик, основні компоненти яких представлені нижче.

Структура наскрізної програми практики студентів Інституту філології

Види практик	Кафедра	Напрями підготовки «Філологія», спеціальності	Курс	Семестр	Тижнів	Кількість годин			Форми контролю
						Всього год.	Кредитів ECTS	Націон. кредитів	
“Українська мова і література”									
I. Навчальні практики									
1. Фольклорна практика	Кафедра української літератури	6.020303 ОКР-бакалавр	I	2	2	72	2	1,5	залік
II. Виробничі практики									
Педагогічна практика в старших класах загально-освітніх шкіл і середніх спеціальних закладах III рівня акредитації	Кафедра української літератури	7.02030301 ОКР-спеціаліст	V	9	6	180	3	2	екзамен
		8.02030301 ОКР-магістр	V	9	6	180	6	3,5	екзамен
3. Переддипломна практика	Кафедра української літератури	7.02030301 ОКР-спеціаліст	V	10	3	90	2,5	1,5	екзамен
		8.02030301 ОКР-магістр	V	10	3	90	2,5	1,5	екзамен

ЗМІСТ НАСКРІЗНОЇ ПРОГРАМИ ПРАКТИКИ

Інституту філології

“Українська мова і література”

РОЗДІЛ І. НАВЧАЛЬНІ ПРАКТИКИ

1.1. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ ПРАКТИКИ

(І курс, 2-й семестр)

Змістовий модуль 1. Історико-етнографічна специфіка регіону.

Характеристика носіїв фольклору.

Тема 1. Історія населеного пункту, у якому велися фольклорні записи. Коли створений, вихідцями з яких територій. Які міграційні процеси відбувалися пізніше. Характер населення за етнічними, віковими, соціальними критеріями.

Тема 2. Паспорт носія: Прізвище, ім'я, по-батькові. Вік. Де народився, якщо змінював місце проживання, то у якому віці. Освіта. Професія. Характер занять. Від кого і коли засвоїв фольклорний репертуар. Як часто виконує фольклорні твори. Кому передає фольклорні твори, хто їх від нього засвоїв. Адреса.

Тема 3. Паспорт твору: від кого записаний, ким записаний, коли записаний, як визначає жанр та назву твору виконавець, наукове визначення жанру. Перелік інформантів із вказівкою сторінок, на яких викладено їх репертуар.

Модуль 2. Тематична та жанрова своєрідність фольклорного матеріалу.

Тема 4. Календарно-обрядовий фольклор. Сезонно-господарський фольклор.

Тема 5. Родинно-обрядовий фольклор. Народження, хрестини, пострижини. Весілля. Похорон, поминання.

Тема 6. Релігійно-світоглядний фольклор (міфологічносвітогляді, християнськорелігійні, чарівні, фантастично-героїчні твори: легенди, духовні пісні, демонологічні оповідання, прислів'я і приказки, загадки, казки).

Тема 7. Історичний фольклор (твори про історичні, політичні події та особи далекого й недавнього минулого: пісні, перекази, оповідання, прислів'я і приказки, анекдоти).

Тема 8. Побутовий фольклор (твори про побут, взаємини різних верств народу, соціальних груп, різних народів; про родинне життя і взаємини: суспільно-побутові та родинно-побутові пісні, балади, перекази, оповідання, анекдоти, прислів'я і приказки, казки).

Шкала оцінювання навчальної діяльності студентів в умовах фольклорної практики

ЗМ 1	ЗМ2	Підсумковий контроль	Підсумковий контроль	Сума балів
Теми 1, 2, 3	Теми 4, 5, 6, 7, 8	Якість та системність оформлення матеріалу	Зміст фольклорного матеріалу	Залік
20	30	20	30	100

ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. *Бріцина Олександра.* Сучасні аспекти методики збирання народної прози // Народна творчість та етнографія. – Київ, 2003. – № 3. – С. 24–34.
2. *Бріцина Олександра.* Текстологічні аспекти методики фіксації народної прози // *Бріцина Олександра.* Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства. – Київ, 2006. – С. 146–180.
3. *Глушко Михайло.* Методика польового етнографічного дослідження: Навчальний посібник. – Львів, 2008. – 288 с.
4. *Давидюк Віктор, Гром Олена, Гунчик Ігор, Завітій Богдан.* Автентика фольклору: Традиція і сучасність / Питальник для польових експедицій. – Луцьк, 1996. – 30 с.

5. *Луканюк Богдан*. Пам'ятка студента-практиканта і збирача-початківця: Методичні рекомендації для студентів спеціальності 7.020205 "Музичне мистецтво" спеціалізації "Викладач, артист, керівник фольклорного ансамблю". – Рівне: РДГУ, 2001. – 24 с.
6. *Луканюк Богдан*. Типові форми музично-етнографічної документації. – Львів, 1981. – 24 с.
7. *Мацієвський Ігор*. Питання документації народної інструментальної музики // Актуальні питання методики фіксації та транскрипції творів народної музики: Збірник наукових праць. – Київ, 1989. – С. 5–24.
8. *Мишанич Михайло*. Архівне опрацювання народновокальних творів: Методичні рекомендації з музично-етнографічної транскрипції. – Львів, 1995. – 20 с.
9. *Мишанич Михайло*. Гаївки: Сюжетно-тематичний польовий питальник. – Львів, 1996. – 16 с.
10. Музично-етнографічна практика: Методичні рекомендації для теоретико-композиторського факультету / Уклав *Богдан Луканюк*. – Київ: МКНЗМК, 1995. – 31 с.
11. Програма, запитальники та методичні поради дослідникам народної культури України / Упорядники *Лідія Орел, Катерина Міщенко*. – Київ: ІСДО, Музей народної архітектури та побуту України, 1995. – 231 с.
12. *Рибак Юрій*. Народновокальна творчість Середнього Полісся (розширений питальник): Методичні рекомендації для студентів кафедри музичного фольклору: Вид. 2-ге, доп. – Рівне, РДГУ, 2010. – 26 с.
13. *Танцюра Гнат*. Записки збирача фольклору. – Київ, 1958. – 101 с.
14. Фольклористика: Програма та методичні рекомендації до проведення фольклорної практики студентів філологічного факультету / Уклали *Лідія Дунаєвська, Леонід Шурко*. – Київ, 2000. – 40 с.
15. Фольклорна збирацька практика з курсу "Українська народна музична творчість": Методичні рекомендації / Уклали *Михайло Мишанич, Ірина Довгалюк*. – Київ: РУМК, 1992. – 12 с.

16. Фольклорна практика: Методичні вказівки та програма для студентів перших курсів філологічних факультетів та вчителів / Уклали *Т. Борисюк, І. Денисюк, І. Остапик*. – Луцьк, 1986. – 42 с.

Додаткова література

17. Актуальні питання методики фіксації та транскрипції творів народної музики: Збірник наукових праць / Редактор і упорядник *Богдан Луканюк*. – Київ, 1989. – 101 с.

18. *Балашов Д.* Как собирать фольклор (руководство по сбору произведений устного народного творчества). – Москва, 1971.

19. *Бачинская Н.* Памятка собирателя народных песен. – Москва, 1953.

20. *Беляев В.* Руководство для обмера народных музыкальных инструментов. – Москва, 1931.

21. *Боряк Олена.* Матеріали з історії народознавства в Україні: Каталог етнографічних програм (друга половина XVIII – XX ст.). – Київ: Українознавство, 1994. – 124 с. (Науково-довідкові видання з історії України. Етнографічно-фольклорна спадщина; вип. 28).

22. *Вовчак Андрій.* На шляху до створення архіву українського фольклору // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2009. – Вип. 47. – С. 149–154.

23. *Гнатюк Володимир.* Українська народна словесність (в справі записів українського етнографічного матеріалу) // *Гнатюк Володимир.* Вибрані статті про народну творчість. – Київ, 1966. – С. 37–77.

24. *Гордійчук М.* Як записувати народну музику. – Київ, 1960. – 35 с.

25. *Громов Г.* Методика полевых этнографических исследований. – Москва, 1967.

26. *Данилюк Архип, Купчинський Олег.* Методичні поради та питальник для збирачів пам'яток етнографії, фольклору і топонімії. – Львів, 1989.

27. *Коваль Василь.* Із досвіду проведення фольклорних експедицій // Музичний фольклор в системі навчання та виховання молоді. – Тернопіль, 2000.

– С. 85–89.

28. *Колесса Філарет*. Кілька слів про збирання і гармонізування українських народних пісень // *Колесса Філарет*. Музикознавчі праці. – Київ, 1970. – С. 444–455.
29. *Круглов Юрий*. Методические указания по проведению фольклорной практики на филологических факультетах педагогических институтов. – Москва, 1977.
30. *Круглов Юрий*. Фольклорная практика: Пособие для студентов и преподавателей педагогических институтов по специальности № 2101 "Русский язык и литература". – Москва, 1979.
31. *Кузеля Зенон*. Про потребу і техніку збирання етнографічних матеріалів // Діло. – Львів, 1909. – Ч. 155.
32. *Лазутин С*. Программа и методические рекомендации по проведению учебной практики по фольклору. – Воронеж, 1979.
33. *Луканюк Богдан*. Спеціальні знаки музично-етнографічної транскрипції. – Львів, 1992. – 8 с.
34. Методическая записка по архивному хранению и систематизации фольклорных материалов / Отв. ред. *В. Я. Пропп*. – Вильнюс, 1964.
35. *Мехнецов Ф*. Музыкально-этнографическая практика: Программа для музыкальных вузов по специальностям "композиция", "музыковедение". – Москва, 1982.
36. *Морохин В*. Методика собирания фольклора. Учебное пособие для вузов. – Москва, 1990. – 86 с.
37. *Правдюк О*. Методика записування музичного фольклору. – Київ, 1981. – 55 с.
38. Программа для комплексных фольклорных экспедиций / Сост. *К.А. Вертков* и др. Отв. ред. *В. Е. Гусев*. – Москва, 1971.
39. *Селиванов Ф. М*. Студенческая фольклорная практика: учебно-методическое пособие. – Москва, 1982.
40. *Сливинський Юрій*. Техніка нотації народних пісень: Методичні рекомендації / Львівська державна консерваторія імені Миколи Лисенка. – Львів, 1982. – 47 с.

41. Супруненко В. Народознавчий запитальник. – Мелітополь, 1994. – 32 с.
42. Українська фольклористика: Словник-довідник / Укладання і загальна редакція Михайла Чорнопиского. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 448 с.
43. Wskazówki zbierania melodyj ludowych // Przegląd muzyczny. – Poznań, 1925. – № 2. – S. 1–9.

2.2. ЗМІСТ ВИРОБНИЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ (НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ) ПРАКТИКИ (IV курс, 8-й семестр)

Змістовий модуль 1. Теоретична підготовка студента до роботи у школі.

Тема 1. Вимоги до сучасного уроку літератури.

Тема 2. Вимоги до оцінювання знань, умінь та навичок учнів.

Тема 3. Вимоги до оцінювання усних відповідей та письмових робіт.

Змістовий модуль 2. Учитель-словесник і навчальний процес.

Тема 4. Особисті якості вчителя-словесника.

Тема 5. Професійні якості вчителя-словесника.

Тема 6. Планування наукової та навчально-виховної роботи вчителем.

Змістовий модуль 3. Підготовка та проведення уроків.

Тема 7. Складання конспектів уроків.

Тема 8. Проведення уроків.

Змістовий модуль 4. Виготовлення навчально-методичного забезпечення.

Тема 9. Підготовка диференційованих карточок з індивідуальними завданнями.

Тема 10. Підготовка презентаційних матеріалів під теми, що викладаються.

Тема 11. Підготовка обладнання та методичного забезпечення до уроків.

Змістовий модуль 5. Виконання індивідуальних завдань згідно планування до кожного навчального року.

Шкала оцінювання навчальної діяльності студентів в умовах виробничої педагогічної (навчально-виховної) практики

ЗМ 1	ЗМ 2	ЗМ 3	ЗМ 4	ЗМ 5	Підсумковий контроль			Сума балів
Теми: 1, 2, 3	Теми: 4, 5, 6	Теми: 7, 8	Теми: 9,10,11	Індивідуальне завдання	матеріали щоденника	Звіт про практику	Захист практики	
5	5	15	10	15	10	10	20	100

Література

1. Бандура О. Читач і художня література / О. Бандура //Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. – № 3. – С.28.
2. Библер В.С. Мышление как творчество: пособие для студентов/ В. С. Библер. // М., 1975.
3. Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф. Українська література в середній школі: курс методики / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко// К.: Рад.школа, 1962.
4. Границкая А. С. Научить думать и действовать. Адаптивная система обучения в школе[Текст] / А. С. Границкая // Директор школы. – 1995. – №6
5. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: методичний посібник авторський уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А. П. Н. 2002
6. Ісаєва О.О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні зарубіжної літератури: посібник для вчителя/ О. О. Ісаєва// Київ: Ленвіт. – 2000.
7. Кучерук О. Формуючи навички творчої діяльності / О.Кучерук // Українська мова і література в школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – № 4.– 2002.
8. Мірошниченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах:підручник для студентів тавчителів / Л. Ф. Мірошниченко // К., 2000.
9. Ніколенко О.М., Куцевол О.М. Сучасний урок зарубіжної літератури: посібник для вчителя / Ніколенко О.М., Куцевол О. М. – Київ: Академія. – 2003.
- 10.Пометун О. Як оцінити діяльність учнів на інтерактивному уроці. / О. Пометун // Доба: Науково-методичний часопис з громадянської освіти 2002, № 2.
- 11.Смагло Н.С. Сучасні аспекти розвитку творчої особистості / Н. С. Смагло // Постметодика – №2-3. 2002.

АСИСТЕНТСЬКА ПРАКТИКА

Асистентська практика – важливий складник системи професійної підготовки майбутніх викладачів вищих навчальних закладів різного рівня акредитації. Вона виконує провідну роль у формуванні освічених фахівців, є органічною частиною навчально-виховного процесу, забезпечуючи поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю у вищому навчальному закладі. Виробнича асистентська практика студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» є завершальним етапом у підготовці до педагогічної праці. Вона діагностує загальний рівень фахової, психолого-педагогічної та методичної компетентностей і зумовлює остаточне професійне самовизначення майбутнього педагога.

Проходження асистентської практики студентами – обов'язковий компонент освітньо-професійної програми для здобуття кваліфікаційного рівня магістра філології. У процесі проходження практики студент повинен набути професійних навичок та вмінь на посаді викладача, досвіду застосування здобутих у процесі навчання сучасних лінгвістичних знань і новітніх методичних напрацювань. **Мета асистентської практики** – формування готовності магістрів до викладацької діяльності у середніх спеціальних та вищих навчальних закладах, зокрема:

- оволодіння системою професійних умінь у процесі проведення навчальної, виховної та дослідницької діяльності в різних типах вищих навчальних закладів;
- розвиток умінь застосовувати теоретичні знання з фундаментальних лінгвістичних дисциплін, психолого-педагогічних наук і методики навчання української мови у практичній діяльності викладача, створення умов для усвідомлення професійної значущості цих знань, виховання у студентів-магістрантів потреби самовдосконалення, розширення своєї професійної компетенції;
- розвиток творчої ініціативи, реалізація особистісного творчого потенціалу студентів;
- подальший розвиток дослідницьких умінь у конкретній професійній діяльності.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Асистентська практика здійснюється з урахуванням обов'язкового мінімуму змісту програми професійної підготовки викладача середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, після проходження студентами базових психолого-педагогічних дисциплін, методики викладання української мови у вищих навчальних закладах, педагогіки й психології вищої школи.

Відповідно до державних вимог щодо змісту й рівня професійної підготовки випускника магістратури студент-магістрант повинен знати й розуміти:

- **предмет діяльності** – роль навчальних закладів у суспільстві; основні законодавчі документи, що стосуються системи освіти, права й обов'язки суб'єктів навчального процесу (викладачів, керівників, студентів); основні проблеми дисциплін фундаментального або професійно-орієнтованого циклу, їхні концептуальні основи та місце в загальній системі знань і цінностей;
- **продукт діяльності** – систематизація інформації в межах обраної дисципліни за конкретними темами та згідно з робочою програмою курсу (опорні конспекти лекційних занять, методичні рекомендації для проведення практичних занять і організація самостійної роботи, дистанційне навчання);
- **процедуру діяльності** – способу передавання інформації студентській аудиторії через проведення лекційних та практичних занять відповідно до розкладу навчального процесу, зважаючи на індивідуальні (вікові й психологічні) особливості студентів у педагогічній діяльності.

Згідно з навчальними планами асистентська практика **проводиться в X семестрі** протягом 4 тижнів.

Базою проходження асистентської практики є кафедра української літератури факультету філології, інші вищі навчальні заклади 2-4 рівнів акредитації.

Студенти можуть самостійно з дозволу відповідних кафедр підбирати для себе місце проходження практики і пропонувати його для розгляду кафедри.

Побажання студента повинно бути обґрунтовано заявою на ім'я завідувача кафедри, до якої додають лист із відповідної установи зі згодою прийняти особу для проходження асистентської практики.

Зміна місця практики можлива тільки з поважних причин і лише до початку практики. Рішення про можливість зміни місця практики ухвалює завідувач кафедри.

У разі неузгодженої зміни місця проходження практики, відсутності без поважних причин вважають, що студент не виконав навчального плану й може бути відрахований з університету.

Навчально-методичне керівництво і виконання програм практики забезпечують керівники практики – професорсько-викладацький склад кафедри.

Практика магістрантів складається з організаційної, викладацької, науково-дослідної, методичної та виховної роботи.

Підсумки практики та оцінювання студентів проводяться на кафедрах факультету у формі звітної конференції після її захисту кожним студентом-магістрантом індивідуально.

Керівники-методисти практики складають звіт та подають його у визначений керівником практики на факультеті термін.

Основні завдання практики:

- забезпечення умов для професійної адаптації студентів, залучення їх до активної діяльності в навчальному закладі;

- ознайомлення студентів зі специфікою діяльності сучасних ВНЗ різних типів;

- закріплення і поглиблення знань студентів із психолого-педагогічних і фахових дисциплін, володіння засобами і прийомами застосування цих знань для розв'язання педагогічних завдань;

- поглиблення у студентів базових адаптаційних, перцептивних, когнітивних, комунікативних, організаційних, проектувальних, науково-дослідних та інших умінь самостійного здійснення навчальної і навчально-методичної діяльності викладача тієї чи іншої фахової дисципліни;

- розвиток у студентів уміння самостійно здійснювати позааудиторну виховну роботу засобами української мови;

подальше формування у студентів творчого, дослідницького підходу до організації педагогічної діяльності, набуття вмінь наукових досліджень із використання ефективних методів і методик педагогічних досліджень, а також умінь здійснювати самоконтроль, самоаналіз, самооцінку власної педагогічної діяльності, аналіз і оцінку діяльності колег-практикантів та викладачів навчального закладу, у якому проходить практика.

- формування навичок самостійної підготовки і проведення різних форм і видів навчальної роботи зі студентами та подальше формування особистої відповідальності за якість і ефективність цієї роботи;

- подальший розвиток навичок спілкування зі студентами та викладачами;

- виховання у студентів інтересу до педагогічної професії, потреби в педагогічній самоосвіті;

- сприяння розвитку і закріпленню особистісних властивостей студентів, що є передумовою формування їхньої педагогічної майстерності, індивідуального стилю педагогічної діяльності майбутніх фахівців;

- оволодіння педагогічним тактом, етикою педагогічних взаємин;

- удосконалення мовленнєвих і риторичних здібностей майбутніх педагогів.

Під час проходження практики студент повинен:

- здійснювати спостереження за методикою організації різних видів навчальної роботи зі студентами, що її здійснює викладач-наставник;
- розробити робочу програму і навчально-методичний комплекс дисципліни, що її буде викладати практикант;
- апробувати навчальну та робочу програму спецсемінару для студентів (за темою магістерської роботи);
- розробити план практичних занять, обговорити їх структуру та наповнення фактичним матеріалом із викладачем-наставником, провести заняття відповідно до плану;
- підготувати конспекти лекцій, проконсультувавшись із викладачем та завідувачем кафедри, провести лекційні заняття;
- підготувати завдання для самостійної роботи, а також для поточного контролю, укласти тексти тощо;
- провести пробні (2 – лекції; 5 – практичних) та відкриті (1 – лекції; 1 – практичне) заняття;
- відвідати лекції, практичні заняття та консультації провідних викладачів кафедри; обговорити з викладачами доцільність використаних методів, методичних знахідок тощо (20 годин);
- відвідати заняття, що проводять магістри в інших групах з наступним обговоренням (по 4 лекції та 4 практичних заняття);
- здійснювати роботу у ролі помічника куратора академгрупи;
- організувати 1-2 позааудиторні заняття із застосуванням активних форм навчання (круглий стіл; зустріч із фахівцями, обговорення актуальних проблем курсу в інноваційні формі);
- організувати 1-2 виховних заходи зі студентами академгрупи чи факультету;
- відвідувати засідання кафедри, брати участь у роботі науково-методичного семінару;
- підготувати аналіз матеріалів практики та звіт, взяти активну участь у захисті асистентської практики.

ВИМОГИ ДО ЗВІТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Після закінчення практики магістрант-практикант подає на кафедру такі документи:

- 1.** Індивідуальний план роботи магістранта під час асистентської практики (з помітками про виконання кожного виду роботи та оцінкою за підписом методиста або викладача-консультанта).
- 2.** Щоденник-звіт студента з асистентської практики.
- 3.** Плани-конспекти проведених залікових занять (зі зразками дидактичного та наочного матеріалу).
- 4.** Аналіз трьох відвіданих занять (лекційного та практичного) й одного позааудиторного заходу.
- 5.** Конспект одного позааудиторного заходу, проведеного для студентів академгрупи чи факультету.
- 6.** Психолого-педагогічну характеристику групи студентів.
- 7.** Звіт щодо виконання індивідуального плану роботи магістра- практиканта (зазначити характер і обсяг виконаних завдань, викласти результати своєї педагогічної діяльності, аргументувати висновки, сформулювати власні пропозиції, зауваження та побажання щодо організації практики).

Терміни звіту керівників практики про підсумки її проходження встановлюють відповідно до

рішення деканату філологічного факультету і кафедри.

Звітні матеріали студента повинні відбивати об'єктивні результати тієї професійної діяльності, яка є змістом асистентської практики. Підготовлені звітні матеріали, грамотно оформлені і технічно відредаговані, студент повинен надати керівникові практики у визначений робочою програмою термін. Якість звіту і вчасність його подання повинні обов'язково враховуватися під час оцінювання. Оцінка за практику фіксується в заліковій книжці та відомості й ураховується нарівні з іншими оцінками успішності студента.

Критерії оцінювання асистентської практики

- оцінку „**ВІДМІННО**” (А) ставлять, якщо студент, урахувавши настанови керівника практики і викладачів кафедри або спираючись на зразки методичних матеріалів, сумлінно і грамотно виконує педагогічне та виховне завдання і досягає очікуваної мети; його доповідь увиразнює глибоке розуміння теоретичного матеріалу; основні вміння та навички сформовані та засвоєні на високому рівні; виклад матеріалу логічно послідовний, доказовий, висновки та узагальнення відповідають сучасному рівню викладання у ВНЗ; відгуки керівників про проходження практики студентом позитивні; звітна документація оформлена за встановленими вимогами;

- оцінку „**ДОБРЕ**” (Б) ставлять, якщо студент, беручи до уваги настанови керівника практики і викладачів кафедри або спираючись на зразки методичних матеріалів, грамотно виконує педагогічне завдання, загалом досягає очікуваних результатів, але лише частково виконав план; його доповідь відповідає високим критеріям, проте теоретичний матеріал недостатньо систематизований, окремі вміння та навички сформовані на недостатньо високому рівні; у висновках та узагальненнях наявні окремі неточності; відповіді на запитання членів комісії загалом правильні; відгуки керівників про проходження практики студентом позитивні, втім, є незначні зауваження щодо змісту оформлення матеріалів асистентської практики;

- оцінку „**ДОБРЕ**” (С) ставлять, якщо студент, урахувавши настанови керівника практики і викладачів кафедри або спираючись на зразки методичних матеріалів, здебільшого виконує педагогічне завдання та передбачені планом завдання й лише частково досягає очікуваних результатів; основні вміння та навички сформовані та засвоєні на належному рівні; відгуки керівників про проходження практики студентом загалом позитивні, втім, є кілька принципових зауважень щодо змісту оформлення матеріалів асистентської практики;

- оцінку „**ЗАДОВІЛЬНО**” (Б) ставлять, якщо студент, урахувавши настанови керівника практики і викладачів кафедри або спираючись на зразки методичних матеріалів, не виявляє ініціативи, вибірково виконує педагогічне завдання та розв'язує передбачені планом завдання, досягає чверть очікуваних результатів; його доповідь демонструє загальне розуміння основних питань програми практики; спостережено значні недоліки в теоретичних питаннях;

- оцінку „**ЗАДОВІЛЬНО**” (Е) ставлять, якщо студент, урахувавши настанови керівника практики і викладачів кафедри або спираючись на зразки методичних матеріалів, не в повному обсязі виконує педагогічне завдання та розв'язує передбачені планом завдання, не відвідує заплановані заняття, не бере активної участі у виховному процесі. Загалом досягнуто лише 1/5 частина очікуваних результатів; недостатньо сформовані основні вміння та навички викладацької роботи, слабо аргументовані висновки та узагальнення; відгуки керівників про проходження практики студентом загалом позитивні, втім, є чимало принципових зауважень щодо змісту оформлення матеріалів асистентської практики, є суттєві зауваження та наявні значні недоліки в оформленні документації про проходження асистентської практики;

- оцінку „**НЕЗАДОВІЛЬНО**” студент отримує, якщо погано володіє теоретичними знаннями; не виконав завдання асистентської практики; не може відповісти на запитання членів комісії;

відгуки керівників практики негативні; документація про проходження асистентської практики не оформлена відповідно до вимог.

Підсумкова оцінка за роботу в заліковому модулі „Асистентська практика” є рейтинговою (щонайбільше - 100 балів). Під час захисту матеріалів практики оцінюють вміння аргументовано висловлювати власну думку; використовувати й оперувати науковою і методичною термінологією; працювати з науковою та методичною літературою; складати тези; систематизувати й узагальнювати потрібний матеріал; формулювати висновки й випрацьовувати рекомендації щодо вдосконалення навчального процесу; використовувати дані емпіричного характеру; демонструвати здобуті фахові знання у викладанні навчальних дисциплін.

ХАРАКТЕРИСТИКА АСИСТЕНТСЬКОЇ ПРАКТИКИ

Кількісні характеристики		Напрямок, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу
Семестр	9	Напрямок підготовки 035 «Філологія» ОКР «Магістр»	Нормативний, професійно-орієнтований складник навчального процесу. <i>Вид контролю:</i> 9-семестр – диференційовиний залік
Кількість кредитів ECTS	6		
Залікових модулів	1		
Змістових модулів	3		
Загальна кількість годин на самостійну роботу	216		
На роботу з викладачем	6		

ЗМІСТ АСИСТЕНТСЬКОЇ ПРАКТИКИ

№ п/п	Вид і зміст запланованої роботи
1.	<p>I. Навчальна робота:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ознайомлення зі структурою і складом кафедри та системою роботи її професійно-викладацького колективу; – планування навчально-виховного процесу та проведення занять і поза аудиторних заходів; – виготовлення дидактичного матеріалу до занять; – перевірка письмових робіт студентів; – проведення додаткових занять зі студентами; – відвідування й аналіз уроків викладачів за певною схемою; – реалізація виховного потенціалу змісту навчання;

	– участь у роботі кафедри та в обговоренні підсумків асистентської практики.
2.	II. Виховна робота: <ul style="list-style-type: none"> – проведення поточної організаційно-педагогічної роботи зі студентами; – організація постійного спілкування зі студентами групи; – підготовка поза аудиторних заходів у групі чи на факультеті; – відвідування та аналіз поза аудиторних заходів інших студентів-практикантів; – проведення ґрунтовного психолого-педагогічного вивчення окремих студентів групи та складання психолого-педагогічної характеристики групи.
3.	III. Науково-дослідна робота: <ul style="list-style-type: none"> – вивчення наукової та методичної літератури для вдосконалення роботи; – визначення на основі методів науково-педагогічного пошуку стану певної актуальної проблеми методичного чи психолого-педагогічного характеру (спостереження, опитування, анкетування, тестування тощо); – виконання індивідуальних дослідницьких завдань (збирання фактичного матеріалу для написання своєї наукової роботи); – застосування методів дослідження при виконанні індивідуального дослідницького завдання під час практики за обраною методичною проблемою та якісне оформлення підсумків дослідження (реферат або науковий звіт).

Модульне планування асистентської практики

№	1-й МОДУЛЬ		
	Змістові модулі	Термін	Примітки
	1. Навчально-методична робота		
1.1	<i>Початковий етап:</i> (орієнтований план) <ul style="list-style-type: none"> – участь у настановних зборах; – ознайомлення з діяльністю кафедри, на якій організовано асистентську практику, її кадровим складом, посадовим обов'язками співробітників, планами роботи; – ознайомлення з документацією кафедри; – формування уявлень про сутність викладацької роботи у ВНЗ; – ознайомлення із сучасним рівнем педагогічної діяльності у ВНЗ; – складання індивідуального плану роботи; – планування роботи на тиждень; – спостереження над навчальним 	1-й тиждень	Методичні рекомендації керівника асистентської практики. Перші консультації викладача-наставника

	<p>процесом із сучасної української мови в аспекті зв'язку теорії і практики викладання лінгвістичних дисциплін;</p> <ul style="list-style-type: none"> – вивчення особливостей типової і робочої програм, порядку і форми планування занять; – вивчення системи навчальних засобів з української мови, зокрема структури, змісту і прийомів використання чинних підручників і посібників; – аналіз дій досвідчених викладачів кафедри, їхньої педагогічної майстерності, технології підготовки і проведення лекційних і практичних занять, поза аудиторних заходів тощо; – спостереження над специфікою роботи студентів на заняттях з української літератури, значення їхніх індивідуальних здібностей, рівня успішності та динаміки опанування програмового матеріалу. 		
1.2	<p><i>Основний етап:</i> (орієнтований план)</p> <ul style="list-style-type: none"> – ознайомлення з конкретними темами лекційних і семінарських занять навчальних дисциплін, закріплених за кафедрою, що їх викладають у поточному семестрі; – опанування передових технологій викладацької діяльності; – підготовка та проведення проблемних лекцій і практичних занять із історико-літературних курсів; – затвердження плану й тексту лекцій або практичних занять у керівника практики; – ознайомлення з методичною базою кафедри; – добір дидактичних матеріалів, використання мультимедійних і технічних засобів навчання; – робота з активізації дистанційного навчання; – ознайомлення з інтерактивними методами роботи; – підготовка до тестового контролю; – проведення консультацій з певної навчальної дисципліни; – допомога в проведенні факультетських олімпіад і творчих конкурсів; 	2-4-й тижні	Методичні рекомендації керівника асистентської практики. Консультації провідних викладачів кафедри

	<ul style="list-style-type: none"> – підготовка до проведення поза аудиторних заходів в академічні групі та на факультеті; – взаємовідвідування занять і поза аудиторних заходів; – добір завдань для самостійної роботи студентів; – участь у науково-методичних семінарах кафедри; – керівництво навчальною діяльністю студентського колективу; – формування вмінь професійно реагувати на зміну обставин, самостійно приймати рішення і бути за них відповідальним. 		
1.3	<p><i>Підсумковий етап:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – проведення відкритого лекційного та практичного заняття; – підготовка звітних матеріалів за підсумками асистентської практики; – звіт про роботу на засіданні кафедри; – підготовка звітної документації керівникові практики для оцінювання; – участь у підсумковій конференції або засіданні «круглого столу» на філологічному факультеті; – захист матеріалів практики та звіту. 	4-й тиждень і 1-й тиждень після практики	Методичні рекомендації керівника асистентської практики. Консультації викладача-наставника
2-й МОДУЛЬ			
2. Виховна робота			
2.1	<p><i>Початковий етап:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – співпраця з наставником групи, закріпленої за студентом; – знайомство з академгрупою; – вивчення психологічного клімату в студентському колективі, індивідуальних психологічних особливостей окремих студентів; – відвідування й аналіз позааудиторних заходів у групі. 	1-й тиждень	Консультації куратора академгрупи
2.2	<p><i>Основний етап:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – підготовка та проведення позааудиторних виховних заходів (зокрема, інформаційних годин); – проведення поточної організаційно-педагогічної роботи з групою; – аналіз результатів модульного контролю; – взаємовідвідування позааудиторних заходів; – організація та проведення засідання гуртка з літературної творчості; 	2-4-й тижні	Співпраця із заступником декана з виховної роботи. Консультації наставника академгрупи

	– участь у батьківських зборах студентів I-го курсу.		
2.3	<i>Підсумковий етап:</i> – підготовка звітних матеріалів з асистентської практики; – Написання сценарію одного виховного заходу	4-й тиждень практики	Співпраця з керівником гуртка з української мови
3-й МОДУЛЬ			
Науково-дослідна та індивідуальна робота			
3.1	<i>Початковий етап:</i> – визначення науково-дослідницького завдання на час педагогічної практики	1-й тиждень	Методичні рекомендації керівника асистентської практики.
3.2	<i>Основний етап:</i> – визначення наукової і методичної літератури для вдосконалення роботи; – визначення на основі методів науково-педагогічного пошуку стану проблеми наукового дослідження (спостереження, опитування, анкетування, тестування тощо); – виконання індивідуальних дослідницьких завдань (збирання фактичного матеріалу для написання наукового звіту або реферату); – виступи на семінарах, участь у обговоренні питань семінарів	2-4-й тижні	Методичні рекомендації керівника асистентської практики. Консультації викладача-наставника
3.3	<i>Підсумковий етап:</i> – підготовка звітних матеріалів з асистентської практики	4-й тиждень практики	

ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Індивідуальні завдання для студентів-практикантів пропонують викладачі кафедри української літератури, беручи до уваги актуальні проблеми у викладанні професійно орієнтованих дисциплін та уподобання студентів. Зокрема, індивідуальні завдання для студентів, які навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр», повинні бути доволі складними, передбачати творчий, пошуковий підхід. Це може бути, наприклад, підготовка плану-конспекту занять, новітніх за формою та методами навчання – диспуту, сюжетно-рольової гри, колоквиуму тощо, або сценарію оригінального заходу. Важливо, щоб упродовж практики відбулась апробація підготовлених матеріалів і було виявлено, наскільки доцільно розраховувати час на окремі структурні елементи, використано ефективні методики, сформовано вміння та навички студента-практиканта.

Під час проходження практики **студент повинен:**

- здійснювати спостереження за методикою організації різних видів навчальної роботи зі студентами, що її здійснює викладач-наставник;
- розробити робочу програму і навчально-методичний комплекс дисципліни, що її буде викладати практикант;
- апробувати навчальну та робочу програму спецсемінару для студентів (за темою магістерської роботи);
- розробити план практичних занять, обговорити їх структуру та наповнення фактичним матеріалом із викладачем-наставником, провести заняття відповідно до плану;
- підготувати конспекти лекцій, проконсультувавшись із викладачем та завідувачем кафедри, провести лекційні заняття;
- підготувати завдання для самостійної роботи, а також для поточного контролю, укласти тексти тощо;
- провести потрібні (2 – лекції; 5 – практичних) та відкриті (1 – лекції; 1 – практичне) заняття;
- відвідати лекції, практичні заняття та консультації провідних викладачів кафедри; обговорити з викладачами доцільність використаних методів, методичних знахідок тощо (20 годин);
- відвідати заняття, що проводять магістри в інших групах з наступним обговоренням (щонайменше по 4 лекції та 4 практичних заняття);
- здійснювати роботу у ролі помічника куратора академгрупи;
- організувати 1-2 позааудиторні заняття із застосуванням активних форм навчання (круглий стіл; зустріч із фахівцями, обговорення актуальних проблем курсу в інноваційні формі);
- організувати 1-2 виховних заходи зі студентами академгрупи чи факультету;
- відвідувати засідання кафедри, брати участь у роботі науково-методичного семінару;
- підготувати аналіз матеріалів практики та звіт, взяти активну участь у захисті асистентської практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – Львів, 2003.- 261с.
2. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затвержене наказом МО України №161 від 2.06.1993р.
3. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України (Наказ МО України №93 від 8.04.1993р.).
4. Наказ МОН України №351, лист МО України №31-5-97 від 14.02.1996р.
5. Положення про проведення навчальних і виробничих практик студентів ДВНЗ «Прикарпатський національного університету імені Василя Стефаника».
6. Тимчасове положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців (наказ МОН України №48 від 23.01.2004р.).
7. Указ Президента України № 1013-2005 від 4.07.2005р. « Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні».

8. Азбука уроку: планування, методика, технологія проведення, аналіз – укл. : Л. В. Джумська, В. В. Мельник, - Харків : Основа, 2006. – 144 с. – (Б-ка журн. «Управління школою»).
9. Алексюк А. М Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник – А. М. Алексюк. – К.: Вища школа, 1998. – 560 с.
10. Василюк А. Сучасні освітні системи : навч. посібн. – А. Василюк, Р. Пахотінський, Н. Яковець. – Ніжин: Вид-во НДПУ, 2002. – 560 с.
11. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: підручник – С.С. Вітвицька. – К.: Логос, 2003. – 221 с.
12. Вітвицька С.С. Практикум з педагогіки вищої школи : навч. посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури – С.С. Вітвицька. – К.: Освіта, 2005. – 396с.
13. Волканова В.В. Словник методиста: метод. посібн. – Волканова В.В. – К. – Харків: Основа, 2008. – 192 с. – (Серія «Словники»).
14. Галагузов В.М. Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні: підручник – В.М. Галагузов, М.Б. Євтух. – К.: Освіта, 1995. – 241с.
15. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник – І.М. Дичківська. – К.: Світ, 2004. – 147 с.
16. Дрозд В.Ф. Методика викладанн української мови : навч. посібн. – В.В. Дрозд. – К.: Центр учбової л-ри, 2008. – 176 с.
17. Киселева О.О. Форми організації обучения в высшей школе: учебн. пособ. – О.О. Киселева. – Петропавловск-Камчатский: Изд-во КГПУ, 2001. – 56 с.
18. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение: учебн. – В.А. Козаков. – К.:Высшая школа, 1990. – 195 с.
19. Марушкевич А.А. Педагогіка вищої школи: посібн. – А.А.Марушкевич. – К.: Логос. – 215 с.
20. Навчально-методичні основи інтегрованого навчання у вищих навчальних закладах: навч. посібн. – Харків: ХНУ, 1999. – 322 с.
21. Наумчук М.М. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови – М.М. Наумчук, Л. П Лушпинська. – Тернопіль: Астон, 2003. – 132 с.
22. Науково-практичні аспекти організації навчальної і методичної роботи в університеті – за заг.ред. В.П.Шевченко. – Донецьк: Дон НУ, 2004. – 256 с.
23. Організація педагогічної та науково-асистентської практики в кредитно-модульній системі (освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр») – укл.: Соловей М.І., Спіцин Є.С., Бориско Н.Ф., Скляренко Н.К., Кудіна В.В.,Бражник Н.О., Демчук В.С. – Вид.2-ге, доп. – К: Ленвіт, 2009. – 112 с.
24. Остапенко Н.М. Технологія сучасного уроку рідної мови: навч. посібн. – Н.М. Остапенко, Т.В. Симоненко, В.М. Руденко. – К.: Академія, 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).
25. Оформлення навчальних матеріалів: метод. посібн. – укл.: І.П. Челюканов, М.Г. Ключко. – К., 1995. – 36 с.
26. Пащенко М. І. Технологія використання активних методів навчання – М.І. Пащенко, В.Ф. Мішкурова, О.М. Середняцька. – К. Наук. світ, 2003. – 94 с.
27. Педагогічна майстерність: підручник – за ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 194 с.

28. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: навч. посібн. для магістрів і аспірантів – Л.Г. Юрченко. – К.: Дивосвіт, 2006. – 236 с.
29. Попков В.А. Дидактика высшей школы: учебн. пособ. – М.: Академия, 2001. – 136 с.
30. Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: учебн. пособие для студ. вузов – Ю.Г. Фокин. – М.: ИНФРА – М, 2002. – 287 с.
31. Чернилевский Д.В. Технология обучения в высшей школе – Д.В.Чернилевский, О.К. Филатов – под ред. Д.В. Чернилевского. – М.: Высшая школа, 1996. – 212 с.